

УДК 37.014(477.82)+374

Букало Н.А.

РОЗВИТОК СФЕРИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ НА ВОЛИНІ

Розглянуто актуальні питання розвитку сфери освітніх послуг Волинському регіоні, досліджено особливості формування ринку освітніх послуг, надання послуг навчальними закладами різних рівнів акредитації та за напрямками підготовки, подано трактування економічної категорії „освітні послуги” та її характерні особливості.

Народне господарство країни постійно потребує фахівців різних напрямів підготовки та різного кваліфікаційного рівня. Забезпечення фахівцями підприємств та організацій, підприємницьких структур здійснюється шляхом їх підготовки чи перекваліфікації вищими закладами освіти різного рівня акредитації. Сьогодні підготовку фахівців здійснюють вищі навчальні заклади державної та недержавної форми власності. Ринок потребує кваліфікованих фахівців, які спроможні виконувати різноманітні складні завдання за фахом. Тому, в основі поставленої у цій статті проблеми лежить оцінка якості та повноти освітніх послуг, що надаються з метою найповнішого забезпечення потреб кінцевих споживачів та працевлаштування. Актуальність теми підтверджується і тим, що Україна задекларувала свій вхід до Болонського процесу. Це, звичайно, змушує науковців більш ретельно дослідити розвиток та стан освітніх послуг в регіоні та усі прикладні аспекти, які з цим пов'язані.

Різнорічними прикладними питаннями розвитку та функціонування ринку освітніх послуг розглянуто в працях українських та закордонних вчених Коваленко Ю.О., Ляшенко С.І., Мочерного С.В., Панкрухіна А.П., Попова Е.Н., Ушакової Л.І., Яновської Н.В. та інших. Особливістю цього дослідження є те, що питання розвитку та функціонування сфери освітніх послуг проведено на прикладі Волинської області, включаючи рівень розвитку та особливості.

Основними завданнями наукового дослідження є:

- 1) проведення літературного пошуку аспектів розвитку ринку освітніх послуг в працях вчених та виявлення їх особливостей;
- 2) проведення аналітичного дослідження стану розвитку сфери освіти на Волині;
- 3) на основі проведеного дослідження формування висновків щодо підвищення якості послуг освіти, їх оптимізації та максимального задоволення потреб кінцевих споживачів у них.

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовив той факт, що освіта з безкоштовного привілею, оплачуваного державою, перетворилася на товар, а

точніше послугу нематеріального характеру. За достатньо короткий проміжок часу в Україні склався ринок освітніх послуг, пропозиція яких за останні 7-10 років зробила суттєвий стрибок.

Основним видом діяльності закладів освіти є створення освітніх послуг. Тому, очевидно, насамперед необхідно з'ясувати сутність економічної категорії „освітня послуга”.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури, а також періодичних видань показав, що серед дослідників, що вивчають цю проблему, відсутня єдина думка з приводу того, що ж вважати освітньою послугою.

Зміст терміну „освітня послуга”, на нашу думку, найбільш виразно і повно подав В.ГІ. Щетінін: „Освітні послуги представляють собою сукупність знань, інформації, вмінь і навиків, які використовуються для задоволення різноманітних потреб людини, суспільства і держави. Ці послуги в першу чергу забезпечують реалізацію пізнавальних інтересів тих хто навчається, створюють умови для їх самовизначення, для розвитку в людині істотно людського. Можна сказати, що освітні послуги безпосередньо беруть участь у відтворенні різних людських здібностей до праці і повнокровного життя”[6].

Іншої думки дотримується Є.Н. Попов - послуга освіти в процесі споживання трансформується в робочу силу, якість якої залежить не тільки від сукупності спожитих освітніх послуг, але й від кількості і якості особистої праці, що затрачується в процесі споживання цих послуг, особистих здібностей, ступеня їх реалізації і інших суб'єктивних чинників. Тому в межах цього підходу необхідно відрізнити сукупність знань, умінь, навиків, які є продуктом спільної праці викладача і студента, від освітніх послуг, які є продуктом праці викладачів. Таким чином, „саме освітні послуги (тобто сукупність праці викладачів), а не знання, уміння, навиків, як це часто затверджується в літературі, можуть розглядатися як товарна продукція учбового закладу” [4].

На думку Скрипака Є.І., економічна категорія „освітні послуги” включає умову, бажання, основу і відповідальність за їх виробництво і споживання економічними суб'єктами (домогосподарствами, фірмою, державою), підміняється більш вузьким поняттям „платні освітні послуги”.

Послуги освіти відрізняються від інших нематеріальних послуг за своїми споживчими властивостями (насамперед споживчою вартістю): вони задовольняють потреби особистості в духовному і інтелектуальному розвитку і отриманню певної спеціальності або кваліфікації. Такі потреби можуть бути тією чи іншою мірою задоволені також під час самостійного навчання, в такому випадку вони не реалізуються через сферу послуг освіти. Панкрухін вважає, що „послуга освіти як специфічний товар зникає в процесі споживання, трансформується в інший, і також специфічний більш того, вартій в цілому товарному світі товар - робочу силу”[3].

На думку А.П.Румянцева, Ю.О.Коваленко ринок освітніх послуг являє собою сферу обігу або систему економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Для цього виду ринку обов'язкові три компоненти:

покупець, продавець і товар. Кожен з них пов'язаний з категоріями попиту, пропозиції і ціни.[5]

Із проведеного літературного пошуку необхідно підкреслити основні риси, притаманні категорії „освітні послуги”:

1 На думку багатьох дослідників освітні послуги відносяться до категорії „суспільних благ (товарів)”. Суспільними благами називаються товари, роботи і послуги, покликані задовольняти колективні потреби, які неможливо виміряти в грошовій формі і які у зв'язку з цим не може дати ринок. Надання суспільних благ, а, отже, оплати і відповідальність за їх виробництво бере на себе держава.

1. Характерною особливістю послуг освіти є неможливість вимірювання їх величини у грошах. Ціновий механізм часто не в змозі відобразити всіх витрат на здійснення освітніх послуг. Якщо в матеріальній сфері їх порівняно легко виміряти кількісно (в штуках або кілограмах, наприклад) на одиницю продукції, то стосовно освітніх послуг це важко зробити. Корисний результат освітньої послуги може виявитися лише через тривалий час, і його практично можна виміряти лише за допомогою непрямих показників.

3. Ще однією відмінною ознакою освітніх послуг є багатозначність цілей, поставлених перед виробниками цих послуг. Нагадаємо, що під освітою в Законі «Про освіту» розуміється „ціленаправлена діяльність як процес виховання і навчання на користь людини, суспільства, держави”, тоді як з іншого боку - зазначені інтереси пов'язані із зростанням добробуту, який дозволяє одержувати прибуток, необхідний для забезпечення розширеного відтворення.

4. Суспільною характеристикою освітніх послуг є те, що освітні послуги пропонуються, як правило, в комплексі із створенням духовних цінностей, перетворенням і розвитком особи, що навчається. Ці послуги забезпечують реалізацію пізнавальних інтересів особи, задовольняють потреби особи в духовному і інтелектуальному розвитку, роблять внесок в створення умов для їх самовизначення і самореалізації, беруть участь у формуванні, збереженні і розвитку різноманітних здібностей людини до праці, в спеціалізації, професіоналізації і зростанні його кваліфікації. Таким чином, освітні послуги безпосередньо беруть участь у формуванні людського капіталу.

5. Освітні послуги як ніякий інший вид діяльності перебувають під пильною суспільною увагою і поза ринковим тиском. Це положення найбільш виразно виявляється в межах політичних компаній, в яких питання суспільної освіти звичайно розглядається як елемент забезпечення національної безпеки, перспективи виживання і розвитку нації.

Ринок освітніх послуг як в Україні, так і на Волині протягом кількох останніх років мав стрімку тенденцію до кількісного розвитку. Кількість закладів освіти різних рівнів акредитації подано в табл. 1.

Таблиця 1

Заклади освіти за формою навчання на Волині (на початок навчального року) із 1999 - по 2004 роки

Показники	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	15	18	18	22	22
III-IV рівнів акредитації	5	10	10	13	13
Всього закладів	20	28	28	35	35
Всього навчалось, тис. осіб I-II рівнів акредитації	10,0	11,1	11,3	14,1	14,4
III-IV рівнів акредитації	17,4	18,8	22,2	22,4	20,4
Осіб у розрахунку на 10000 жителів I-II рівнів акредитації	120	97	101	109	117
III-IV рівнів акредитації	88	107	172	178	181

Розвиток ринкових відносин та капіталізація сфери послуг спричинили умови, в яких кінцевий споживач одержав змогу вибору не лише фаху підготовки чи рівня, але й умов навчання, що передусім диктувались самою установою надання освітніх послуг.

Державні заклади освіти не спроможні були на той час надати усім бажаючим у повному обсязі, відповідної якості та за оптимальної ціни послуг. Це, власне, стало поштовхом до появи на ринку приватних закладів освіти. Співвідношення кількості державних та приватних закладів освіти подано у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл вищих навчальних закладів Волині I-IV рівнів акредитації за формою власності протягом 1999 - 2004 років

Заклади освіти	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації:					
- державної	1	3	3	5	5
- недержавної	14	15	15	17	17
III-IV рівнів акредитації					
- державної	2	4	4	4	4
- недержавної	3	6	6	9	9

Нові ринкові відносини, які формувалися в Україні з моменту проголошення незалежності, поставили перед кінцевими споживачами освітніх послуг нові вимоги щодо якості освіти, якості та повноти вмінь, знань за фахом. Це і стало поштовхом до популяризації освіти та розуміння її необхідності. Незважаючи на демографічний спад кількості абітурієнтів, кількість бажаючих навчатись постійно зростала, про що свідчать статистичні дані, подані в табл. 3.

Таблиця 3

Кількість студентів навчальних закладів I-IV рівня акредитації (тис.чол.) протягом 1999 - 2004 років на Волині

Заклади освіти	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004
Вищі навчальні заклади I- II рівнів акредитації	10,0	11,1	11,3	14,1	14,4
Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації	17,4	18,8	18,8	22,2	22,4
Всього студентів у ВНЗ	27,4	29,9	30,1	36,3	36,8

Характеризуючи загалом стан та рівень розвитку ринку освітніх послуг необхідно зазначити, що:

1) стрімкий розвиток ринку освітніх послуг спричинив появу у Волинському регіоні цілої низки нових закладів освіти усіх рівнів акредитації, фактично закінчивши становлення ринку;

2) нові ринкові умови, що формувалися в державі і ставили якісно-нові вимоги до знань та вмінь персоналу представили можливість вільного вибору абітурієнтом навчального закладу, умов навчання, вимог і т.д., що спричинило появу на ринку недержавних закладів освіти усіх рівнів акредитації;

3) незважаючи на зменшення кількості населення, кількість абітурієнтів і, відповідно, студентів (особливо у закладах III та IV рівнів акредитації) - зростає;

4) якість освітніх послуг, які надаються різними закладами освіти є диференційованою і залежить від матеріальної бази ВУЗу, наявності викладачів зі ступенями, рівня акредитації, організації та форми навчального процесу тощо. Оцінку якості освітніх послуг проводить ринок через визначення конкурентоспроможності окремого фахівця - споживача освітніх послуг;

5) ринок освітніх послуг є саморегульованою системою, яка при входженні України: до Болонського процесу, на нашу думку, оптимізує кількість навчальних закладів, кількість бажаючих одержати освітні послуги, кількість напрямів підготовки, тощо.

Використана література

1. Ляшенко С.І. Основні тенденції розвитку ринку послуг з наданням вищої освіти с Сумській ІК області // Економіка України. - 2004.- №7. - С.60-63.

2. Освіта Волині: Статистичний збірник,- Луцьк, 2004,- 127с.

3. Панкрухин А.П. Маркетинг образовательных услуг // Маркетинг в России и за рубежом. II -2002,-№ 7-8. -С.36-42.

4. Попов Е.Н. Услуги образования и рынок // Российский экономический журнал. - 2002. - У)№6.-С.43-49.

5. Румянцев А.П, Коваленко Ю.О. Особенности надання освітніх послуг // Маркетинг : образовательных услуг: 2003,- № 1. - С.25-31.

6. Щетинин В.П Своеобразие российского рынка образовательных услуг // Мировая Д экономика и международные отношения. - 1999. - №11.-С.127-134.